

De Jaarbeurspenningen

Het komt steeds minder voor dat families, bedrijven of instellingen ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen penningen uitgeven. Een van de weinige bedrijven die dat lange tijd heeft volgehouden, was de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht. Vanaf zijn oprichting in 1916 heeft dit bedrijf veertien penningen uitgebracht. Met de joint venture van 1 januari 2004 van de Jaarbeurs met VNU Exhibitions is dit bedrijf een holding geworden voor de beursgebouwen en de cateringactiviteiten en is helaas ook een einde gekomen aan de traditie van het uitgeven van penningen. Dit artikel beschrijft voor het eerst alle door de Jaarbeurs zelf uitgegeven bekende penningen, waarbij penningen die de diverse exposantenverenigingen lieten ontwerpen, buiten beschouwing blijven.

Ter gelegenheid van het 75-jarige jubileum van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs in 1991 verscheen van de hand van Cassandra Bosters e.a. *Ontworpen voor de Jaarbeurs*.¹ Dit fraai uitgegeven boek beschrijft niet alleen de geschiedenis van de Jaarbeurs, maar schenkt ook aandacht aan de affiches

die de Jaarbeurs in de loop der jaren liet maken voor haar diverse beurzen. Grote namen, zoals C.A. Lion Cachet, Leo Gestel en Eppo Doeve, tekenden in de beginjaren voor het ontwerp van deze affiches.² Uit deze studie blijkt dat (zoals bij zoveel bedrijven) aanvankelijk grote kunstenaars de ontwerptekeningen van affiches maakten. Later in de twintigste eeuw werd deze rol overgenomen door reclamebureaus. Hoewel Bosters geen aandacht besteedt aan de penningen, kan overigens wel dezelfde conclusie getrokken worden. Gaf de Jaarbeurs aanvankelijk opdrachten aan vooraanstaande kunstenaars voor het ontwerpen van penningen (Chris van der Hoef maakte er negen!), de laatste twee penningen werden in eigen huis ontworpen door Willem Zwaard, voormalig hoofd publiciteit.

JIM VAN DER
MEER MOHR

Oprichting

De Jaarbeurs is in 1916 opgericht als *Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland*. De eerste beurs werd gehouden in het voorjaar van 1917.³ Handel drijven is oorspronkelijk datgene dat de beurzen willen bevorderen. Vast

cat. 1 (1917) (1/2 ware grootte)

cat. 3 (1918) (1/2 ware grootte)

element op veel affiches en penningen is dan ook een verwijzing naar de god Mercurius. Deze god is immers traditioneel verbonden met de handel en het beurswezen. Zijn helm en attriboot, de caduceus (handelsstaf) of zelfs een beeltenis van de god, keren vaak terug. Later wordt de Mercuriushoed als 'kroon' op de U (van Utrecht) zelfs verheven tot het logo van de Jaarbeurs.

Een ander beeldmerk dat regelmatig terugkeert, is het koggeschip. Dit middeleeuwse schip herinnert aan de opkomst van de handelssteden. Met het devies 'Wie zee houdt, wint de reis', dat op een in 1918 door Pieter Das (1881-c.1937) ontworpen vignet voor de 'Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland' voorkomt, wordt dit schip weer symbool voor de handel. Deze schepen verwijzen naar een roemrijk verleden. Amsterdam heeft daarom op het voormalige stadhuis, nu Paleis op de Dam, een koggeschip in haar windwijzer. Hier is immers de basis voor de zeventiende eeuwse welvaart in de functie van Amsterdam als havenstad gelegen. Het bestuur van de Jaarbeurs zal de zeventiende eeuw als

cat. 4 (1918) (1/2 ware grootte)

ideaal voor ogen hebben gehad toen zij dit schip in hun uitingen lieten voorkomen. 'Toen nog lag ons geluk op zee en nu nog – al is de zee voor ons van minder belang geworden – toont onze taal hoe gaarne wij ons op het zeewezen inspireeren'.⁴

De penningen

Reeds bij de eerste beurs in 1917 gaf het bestuur van de Jaarbeurs een penning uit. De opdracht ging naar Chris van der Hoef (1875-1933), een veelzijdig kunstenaar die wel gezien wordt als 'vernieuwer van de penningkunst'.⁵ Voor deze penning gebruikte hij direct het koggeschip als beeldmerk op de voorzijde. De keerzijde toont een Mercuriushoed en -staf met het wapen van Utrecht en het jaartal 1917. Van der Hoef zou dit schip nog driemaal gebruiken op andere penningen: in 1919 voor een penning op de Scheepvaarttentoonstelling te Londen, in 1925 bij het 50-jarige bestaan van het Aardrijkskundig Genootschap te Lissabon en in 1935 bij het 60-jarige bestaan van datzelfde genootschap.

Voor de tweede beurs in 1918 werd Van der Hoef verzocht drie penningen te ontwerpen. Op alle drie penningen figureert Mercurius weer. Op de eerste begeleidt hij de gevleugelde Pegasus.⁶ Dit mythologische dier wordt ook wel gezien als symbool van de 'roem'. Het tweede exemplaar toont een fraai gestileerde Mercurius-kop met staf, terwijl het derde exemplaar een zittende Mercurius toont.⁷

In 1919 werd Van der Hoef wederom uitgenodigd drie penningen te ontwerpen. Op de eerste keerden de Pegasus en Mercurius van het jaar daarvoor terug, terwijl Van der Hoef voor de andere twee de Mercuriuskop én de Minervakop gebruikte. De derde toonde op de voorzijde dezelfde kop als het jaar daarvoor.⁸ Voor de vierde Jaarbeurs in 1920 ontwierp Van der Hoef één penning. Op de voorzijde staat een

cat. 6 (1919) (1/2 ware grootte)

korenaar, terwijl de keerzijde een hoorn des overvloeds laat zien met als omschrift EERSTE JAARBEURS IN VREDESTIJD.

Pas in 1924 werd weer een penning uitgegeven, ter gelegenheid van de tiende Jaarbeurs. Dit is de laatste penning die door Van der Hoef is ontworpen. Hier figureert opnieuw een schip als beeldmerk op de voorzijde. Op het zeil is het gekroonde Nederlandse wapen te zien. Bij het 25-jarige huwelijk van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik in 1926 lijkt Van der Hoef dit schip weer te gebruiken.⁹ De voorzijde van deze penning is behalve als losse penning ook als presse-papier uitgegeven.

Tussen 1924 en 1932 werd nog een ongedateerde penning uitgegeven met uitsluitend de letters NJ (Nederlandse Jaarbeurs). Aangezien de Jaarbeurs ter gelegenheid van de 25ste jaarbeurs in 1932 het predikaat 'Koninklijk' kreeg, moet deze penning voordien zijn uitgegeven. Op de keerzijde heeft deze penning staafjes, waarmee hij kennelijk aan de stand kon worden bevestigd.

Dan wordt er in 1936 een penning uitgegeven ter gelegenheid van de Agrarische Jaarbeurs. Hierop staat het in 1918 door P. Das ontworpen koggeschip. Op het schip zijn aan de zijkant drie schilden te zien met de letters NJU

(Nederlandse Jaarbeurs Utrecht). Daaronder staat het devies 'wie zee houdt wint de reis'. De ontwerper van deze penning is niet bekend.

Een vergelijkbaar schip, maar dan met de letters KNJ, figureert ook op de voorzijde van een penning die in 1948 is uitgegeven ter gelegenheid van de vijftigste jaarbeurs. Deze penning is ontworpen door de Utrechtse beeldhouwer Pieter d'Hont (1917-1997). Op de voorzijde staan twee mannen die het Jaarbeurslogo (een U met de Mercurius-hoed erboven) vasthouden boven een hoorn des overvloeds. De linker figuur houdt in zijn rechterhand een caduceus, terwijl de rechter man een aaneengeschaald tandrad vasthoudt.¹⁰ De samenwerking met d'Hont is overigens kennelijk goed bevallen, want in 1950 is hem gevraagd de gevel aan het (niet meer bestaande) Jaarbeursgebouw aan het Vredenburg van ornamenten te voorzien.

In 1948 is verder bij de Koninklijke Begeer een penning uitgegeven, die werd gegeven aan deelnemers die, blijkens de tekst op de keerzijde, 'aan 50 opeenvolgende jaarbeurzen' hadden deelgenomen. Ook deze penning kon aan de stand worden bevestigd. Tot slot werd in 1949 een penning uitgegeven ter gelegenheid van de derde 'Jaarbeurswinkelweek'.¹¹

cat. 7 (1919)

cat. 8 (1920) (1/2 ware grootte)

Herstelde traditie

Bij de viering van het 75-jarige bestaan van de Jaarbeurs in 1991 werd de penningtraditie weer opgepakt. Voor het ontwerp tekende het toenmalige Hoofd Publiciteit Willem Zwaard (1937). De voorzijde van deze slagpenning toont een gestileerde Mercuriuskop met de caduceus, waarnaast het Jaarbeurslogo. Op de keerzijde het getal 75, waarboven een Mercuriushoed, het lustrumdevies '75 jaar bij de tijd - 75 year up to date' en het jaartal 1991. De keerzijde keert terug op een kleinere penning die is uitgegeven ter gelegenheid van het 208ste jaarcongres van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, dat in 1991 in het Beatrixgebouw van de Jaarbeurs is gehouden. Hier toont de voorzijde van de penning het logo van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel.

De laatste penning in de reeks werd geslagen ter gelegenheid van de opening van de Prins van Oranjehal op 13 januari 1994. Op de voorzijde staat een deel van de gevel van de hal met drie

vlaggen. De keerzijde toont een staande Mercurius met caduceus op een bol en ernaast, onder een koninklijke kroon, de tekst '13 JANUARI 1994 OFFICIËLE OPENING VAN DE PRINS VAN ORANJEHAL DOOR ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID DE PRINS VAN ORANJE'. Daaronder staat het Jaarbeurslogo. De ontwerper Willem Zwaard tekende met zijn ontwerpers-teken (een zwaard) onder de bol van Mercurius. De Prins van Oranje ontving bij deze gelegenheid een zilveren exemplaar van de penning. ■

NOTEN

1. CASSANDRA BOSTERS e.a. *Ontworpen voor de Jaarbeurs. 75 jaar Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs* (Utrecht / Zutphen, 1991).
2. BOSTERS (noot 1), 46-80.
3. Voor de geschiedenis van de Jaarbeurs Utrecht: BOSTERS (noot 1) 9-30.
4. BOSTERS (noot 1) 63.
5. Voor Van der Hoef als penningmaker: L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875-1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) 85-107 en 148-250.
6. J.T. POL-TYSZKIEWICZ 'Bijlage III Catalogus van penningen 1908-1979', in: L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875-1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) cat. nr. 36.
7. POL (noot 6), cat. nrs. 37 en 38.
8. POL (noot 6), cat.nr. 48.
9. POL (noot 6), cat. nr. 155.
10. J. TEEUWISSE *Pieter d'Hont 70* (Utrecht, 1987) 11, 83 en nr. 59.
11. A.C. VON WEILER *Penningen geslagen of gego- ten in de jaren 1935-1960*, Deel V, no. 1860.

cat. 9 (1924) (1/2 ware grootte)

Jim van der Meer Mohr is kunsthistoricus en werkzaam als freelance fine art consultant.
www.vandermeermohr.nl

cat. 10 (tussen 1924 en 1931) (1/2 ware grootte)

Catalogus van Jaarbeurspenningen

POL verwijst naar de afbeelding en toelichting in: J.T. POL-TYSZKIEWICZ 'Bijlage III Catalogus van penningen 1908-1979', in: L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875- 1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) 148-250.

1. *Eerste Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht*, Chris van der Hoef, 1917. Gietpenning in zilver en in brons (115 mm) en slagpenning in zilver en in brons (65 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: koggeschip met op de zeilen de Nederlandse Leeuw, vijf keer het wapen van Utrecht en omschrift: EERSTE NED. JAARBEURS; kz.: Mercuriushoed en Mercuriusstaf met wapen Utrecht.
POL nr. 31
2. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht I*, Chris van der Hoef, 1918. Gietpenning in brons (78 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: Pegasus met op de rug een vrouw met een brandende fakkel, begeleid door Mercurius en aan weerszijden het jaartal 19-18, signatuur; kz.: gekroond Nederlands wapen met twee leeuwen, omgeven door een bladrand waarin een Mercuriushoed, bijenkorf, tandrad en het wapen St. Lucas. Omschrift: TWEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT.
POL nr. 36
3. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht II*, Chris van der Hoef, 1918. Gietpenning in brons (84 mm) en slagpenning in brons (29 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: Mercuriuskop met staf in de hand; kz.: 1918 met eronder een inscriptie ruimte en het omschrift: TWEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.
POL nr. 37
4. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht III*, Chris van der Hoef, 1918. Slagpenning in brons, in koper en in vertind koper (74 x 74 mm), enkelzijdig. Stichtse Fabriek van Zilverwerken.
vz.: knielende Mercurius met in de linkerhand zijn staf en op de rechterhand een vrouwenfiguur op een bol met een hoorn des overvloeds. Op de achtergrond een tandrad en het omschrift: TWEDE NED JAARBEURS UTRECHT 19-18 met tussen de cijfers het wapen van Utrecht, monogram.
POL nr. 38
5. *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht I*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons verguld (80 mm, anders dan cat. 2). Koninklijke Begeer.
vz.: als cat. 2 met jaartal 19-19 aan weerszijden, signatuur; kz.: als cat. 2 met omschrift: DERDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT.
POL nr. 48
6. *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht II*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons (64 mm). Stichtse Fabriek van Zilverwerken.
vz.: Minervakop met omschrift 3DE NED. JAARBEURS 1919, monogram; kz.: een hand die een hamer ophoudt, geplaatst tegen een stralend tandwiel.
POL nr. 49
7. *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht III*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons (29 mm). Koninklijke Begeer.

cat. 12 (1948) (1/2 ware grootte)

vz.: als cat. 3; kz.: het jaartal 1919 waaronder een inscriptieruimte en het omschrift: DERDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS. POL nr. 50

8. *Vierde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht*, Chris van der Hoef, 1920. Gietpenning in verguld zilver, verzilverd brons en brons (101 mm) en slagpenning in zilver en in brons (29 mm). Koninklijke Begeer. vz.: korenaar tussen 19-20 en het omschrift: VIERDE NEDERL. JAARBEURS; kz.: hoorn des overvloeds met het omschrift: EERSTE JAARBEURS IN VREDESTIJD, monogram. POL nr. 58
9. *Tiende Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht*, Chris van der Hoef, 1924. Gietpenning in brons (60 mm). Koninklijke Begeer. vz.: koggeschip met op het zeil het gekroonde Nederlandse wapen gehouden door twee leeuwen, omschrift: TIENDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS UTRECHT MAART 1924, monogram; kz.: inscriptieruimte binnen een rand van hulstbladeren. De voorzijde bestaat tevens als presse-papier op zwart marmer gemonteerd. POL nr. 117

cat. 13 (1948) (1/2 ware grootte)

10. *Nederlandsche Jaarbeurs*, ontwerper onbekend, tussen 1924 en 1931. Slagpenning in koperalliage (90 mm), enkelzijdig. vz.: De letters NJ dooreen in een sierrand; kz. met bevestigingstaafjes.
11. *Agrarische Jaarbeurs*, ontwerp naar Pieter Das, 1936. Materiaal onbekend (60 mm). vz.: koggeschip met op schilden de letters NJU en het omschrift: NEDERLANDSCHE JAARBEURS UTRECHT; kz.: AGRARISCHE JAARBEURS SEPTEMBER 1936.
12. *50ste Jaarbeurs*, Pieter d'Hont, 1948. Gietpenning in brons (81 mm). C.J.L. Begeer, Utrecht. vz.: twee mannen houden het Jaarbeurslogo vast met in de Mercuriushoed het getal 50 boven een korenaar; de linker man heeft een caduceus en de rechter een tandrad in de hand, signatuur; kz.: een koggeschip met op drie schilden de letters KNJ en omschrift: 50STE JAARBEURS 6.15 APRIL 1948.
13. *Deelnemer aan vijftig opeenvolgende Jaarbeurzen*, monogram HLB, 1948. Gietpenning in brons (125 mm), enkelzijdig. Corn. Begeer, Utrecht. vz.: aan de linkerrand een lauwertak met het opschrift DEELNEMER AAN 50 OPEENVOLGENDE JAARBEURZEN, monogram; kz. met bevestigingspootjes.
14. *Derde Jaarbeurs-winkelweek*, ontwerp naar Chris van der Hoef, 1949 (50 mm). Koninklijke Begeer. vz.: Mercuriuskop, als cat. 3; kz.: opschrift: 3DE JAARBEURS - WINKELWEEK en daaronder 1949.
15. *75 Jaar Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs Utrecht*, Willem Zwaard, 1991. Slagpenning in zilver en in messing (40 mm). W. van Veluw BV, Zeist. vz.: Mercuriuskop met ernaast de caduceus en verticaal het Jaarbeurslogo en JAARBEURS UTRECHT / HOLLAND; kz.: onder Mercuriushoed de cijfers 75 en omschrift: 75 jaar bij de tijd . 75 years up to date 1991.
16. *208ste Jaarcongres Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel*, Willem Zwaard,

1991. Slagpenning in nikkel (30 mm).
Geslagen bij de Nederlandse Munt.
vz.: Logo van de Maatschappij Nijverheid en
Handel en het opschrift: 208e JAARCONGRES
NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR
NIJVERHEID EN HANDEL 1991; kz.: als cat.
15, doch zonder 1991.

17. Opening Prins van Oranjarah, Willem
Zwaard, 1994. Slagpenning in zilver en mes-
singlegering (60 mm). W. van Veluw BV,
Zeist.

vz.: profiel Prins van Oranjarah met drie
vlaggen, waaronder de Europese vlag, het
logo Jaarbeurs en het opschrift:
KONINKLIJKE NEDERLANDSE JAARBEURS 13
JANUARI 1994 DE PRINS VAN ORANJEHAL; kz.:
links een Mercurius staande op een bol en
daarnaast onder een kroon het opschrift: 13
JANUARI 1994 OFFICIELE OPENING VAN DE

PRINS VAN ORANJEHAL DOOR ZIJNE KONINK-
LIJKE HOOGHEID DE PRINS VAN ORANJE,
waaronder de U met de Mercuriusshoed,
ontwerpersteken zwaard. ■

De foto's van cat. 1, 3, 4 en 6 tot en met 9 zijn
geleverd door het Geldmuseum te Utrecht, cat.
15 tot en met 17 door de auteur en de overige
door VNU-Exhibitions te Utrecht.

cat. 16 (1991)

cat. 17 (1994)